

МАТЕРІАЛИ

для використання у виступах та публікаціях у темі Волинської трагедії

Тема протистояння на Волині 1943–1944 років, попри значні зусилля України та Польщі у питаннях примирення, залишається однією з найбільш чутливих та дискусійних в історії двосторонніх відносин. Значна частина небайдужих до цієї теми громадян, неурядових організацій по обидва боки кордону залишається при своїй оцінці причин та перебігу тих подій.

У польській історіографії волинські події досить часто трактують лише як антипольську акцію Української повстанської армії, в українській – наголошують на мотивах, що спонукали УПА до проведення такої акції, а також приділяють значну увагу «діям у відповідь», у тому числі й проти цивільного українського населення, загонів Армії Крайової (АК).

Українсько-польське протистояння в 1939-1947 роках

Слід акцентувати увагу, що на момент початку Другої світової війни й нападу гітлерівської Німеччини на Польщу **українське населення перебувало в пригнобленому стані**. Шовіністична політика міжвоєнної Другої Речі Посполитої була спрямована на культурну, соціальну, економічну та релігійну дискримінацію українців і радше нагадувала апартеїд у Південній Африці. Тому під час німецько-польської війни українці не виявляли великої лояльності до Польської держави.

Попри те, що в лавах Війська Польського проти нацистів сумлінно **воювало близько 120 тис. мобілізованих українських солдатів**, Західну Україну охопили повстанські виступи, організовані ОУН. Майже 8 тис. членів ОУН за підтримки тисяч селян-симпатиків взяли участь у виступах у 183 населених пунктах. **Тоді вперше в Другій світовій війні було проведено каральні акції проти українських сіл польськими військовими.**

Після того, як Німеччина окупувала Україну, **нацистська адміністрація проводила політику «поділяй і пануй»**. На жаль, це їй дуже часто вдавалося. У кожній окупаційній зоні загарбники по-своєму ставилися до різних етносів, які населяли ті землі. Так, на Волині, яка увійшла до складу райхскомісаріату «Україна», **німці протегували полякам**. Усе це лише **сприяло взаємним підозрам і звинуваченням у «зраді» та «праці на ворогів»**.

Конфлікт почав набирати обертів на теренах **Надсяння й Підляшшя** (Генеральне губернаторство) восени 1942 року. У листопаді 1942 – лютому

1943 років нацисти виселили поляків із низки сіл, заселивши на їхні місця українців. **Загони Армії Крайової розцінили це як «співпрацю українців з німцями проти поляків» і в березні 1943 року розпочали акції помсти, які вилилися масовим убивством українців.**

Внаслідок кривавих розправ **тисячі українців змушені були рятуватися втечею на Волинь.** Так відомості про знищення поляками українців дісталися до райхскомісаріату «Україна».

Керівник місцевої окупаційної адміністрації Еріх Кох був відомий своєю українофобією і здійснював надзвичайно жорстоку окупаційну політику. *«Нам треба домогтися, щоб поляк при зустрічі з українцем хотів його вбити, і щоб українець, побачивши поляка теж горів бажанням його вбити»*, — так висловив формулу своєї політики райхскомісар.

У райхскомісаріаті «Україна» на Волині **чимало поляків служило в окупаційній адміністрації.** Поряд із цим нацисти перекинули з Генерального губернаторства близько **6 тис. бійців поліцейських батальйонів, укомплектованих поляками.** Саме на Волині навесні 1943 року відбулася ескалація міжетнічного конфлікту. Польська поліція брала участь у німецьких каральних акціях проти українців (напр. село Дермань, 30 травня 1943 року), польське підпілля АК готувало плани відновлення довоєнної польської влади в Західній Україні, а щойно створена Українська повстанська армія **розпочала антинацистське повстання.** Роз'ятрені чутками про антиукраїнські погроми на Холмщині й Підляшші **українські повстанці ліквідували найактивніших колабораціоністів з числа поляків.** Часто при цьому страждали їхні родини.

У квітні – травні 1943 року **поляки стали створювати укріплені «самооборонні» бази** (Пшебраже, Малинське, Верба, Купичів, Порицьк тощо), яким постачали зброю і матеріально **підтримували німці.** Ці загони (напр. Людвіка Малиновського) дуже часто **займалися не самообороною, а нападами на довколишні українські села.** Крім того, частина польської меншини **співпрацювала з радянськими партизанами,** проти яких УПА також вела боротьбу.

Провід ОУН декілька разів ініціював перемовини з польським підпіллям про припинення боротьби, але кожного разу на заваді ставало **небажання поляків зректися українських земель.**

Багато українських істориків вважають, що значною мірою **саме така позиція поляків,** а не радикальний націоналізм ОУН(б) та керованої нею УПА, **стала головною причиною проведення повстанцями збройних акцій** проти польських колоній та сіл у 1943–1944 роках. Адже етнічні

чистки поляків раніше не планувалися оунівцями, а стали **прямим наслідком розвитку подій уже під час німецько-радянської війни**. Таке припущення підтверджує, зокрема, відсутність фактів масового знищення поляків у Кам'янець-Подільській, Вінницькій, Житомирській, областях, де у 1943–1944 роках загони УПА були доволі активними. Однак, як стверджується, у цьому регіоні поляки не становили загрози державницьким прагненням українців, оскільки **не претендували на включення зазначених земель до складу повоєнної Польщі**.

Поступово акції українських повстанців на Волині поширилися на польських селян, причому як на колоністів міжвоєнного періоду, так і на давніше польське населення. Із лютого 1943 року **антипольські акції охопили східні повіти Волині (за тогочасним адміністративно-територіальним поділом) – Сарненський, Костопільський, Рівненський та Здолбунівський**. В червні вбивства поляків **поширилися на Дубнівський, Кременецький та Луцький повіти**, в липні – на **Горохівський, Володимир-Волинський та Ковельський**, а наприкінці серпня – на останній волинський повіт – **Любомльський**.

11–13 липня 1943 року стався генеральний виступ проти місцевих поляків. Загони УПА майже одночасно атакували понад **100** польських поселень.

Після цього командування АК Волинського обшару (округу), щоб протидіяти загонам УПА, направило офіцерів і рядових бійців кадрового складу АК організувати в польських поселеннях бази самооборони.

Переважна більшість осередків польського опору не витримали натиску загонів УПА й були знищені. Вистояти у боях проти українських збройних формувань вдалося тим польським базам самооборони, які були чисельними (по кілька тисяч осіб) та отримали солідну матеріальну підтримку з боку командування АК у вигляді зброї, амуніції й добре вишколених військових, а також тим, яким допомагали радянські партизани (переважно у лісистих східних та північних районах Волині).

Від середини літа й особливо **восени 1943 року польські бази самооборони організували напади** на осередки й боївки УПА, а також походи **на українські села** задля поповнення свого продовольчого забезпечення. Зрозуміло, що від подібних дій страждало українське цивільне населення.

З початком 1944 року польсько-український конфлікт поширюється спершу у прикордонні з Волинню райони Галичини, а згодом і далі на південь. З наближенням німецько-радянського фронту **підпілля АК**

активно готувалося до повстання з метою відновлення контролю над українськими землями, що входили до складу Польщі до війни (акція «Буря»). Це суперечило планам командування УПА, тому взаємна боротьба продовжилася з новою силою. Припинив польсько-українське протистояння в Західній Україні лише прихід радянських військ.

Однак конфлікт продовжувався на т.зв. Закерзонні – Холмщині, Підляшші, Надсянні, Лемківщині, українських етнічних землях у складі соціалістичної Польщі. За домовленостями між Польщею і УРСР з вересня 1944 року відбувався обмін населенням. Поляків із Західної України переселяли в Польщу, а українців із Польщі – в Україну. Щоб прискорити репатріацію українців, які робили це неохоче, з кінця 1945 року польський комуністичний уряд вдався до примусової депортації із застосуванням війська. Тепер загони УПА стали в обороні українських сіл від виселення.

28 квітня – 28 липня 1947 року польська комуністична влада провела операцію «Вісла». Було виселено вглиб Польщі понад 140 тис. українців, які ще залишалися на своїх корінних землях. Оскільки тепер українська територія Закерзоння була знелюднена, то дальша боротьба УПА втрачала сенс. Акція «Вісла» поставила крапку в українсько-польському збройному протистоянні 1942 – 1947 років. Крім депортованих в ході акції «Вісла», у 1945—1947 років польські комуністи примусово переселили в УРСР півмільйона українців, ще 10-12 тис. цивільних загинуло. У боях із польськими військами і їхніми чехословацькими союзниками полягло 2-3 тис. українських повстанців і членів ОУН.

Тема Волинської трагедії в українсько-польських відносинах – проблеми та пошуки примирення

На сьогодні у Польщі тема Волинської трагедії, яка пропагувалася посткомуністичними силами **не без підтримки проросійських сил**, стала помітним елементом символічного світу «свідомого поляка», якому про цю подію розказують мас-медіа й політики.

Водночас опозиційна **Польська селянська партія зареєструвала у Сеймі Польщі проект, яким пропонує встановити день 11 липня Днем пам'яті жертв геноциду, вчиненого «ОУН-УПА на Східних кресах II Речі Посполитої».** Варто нагадати, що ця партія була сателітом Польської об'єднаної робітничої партії, власне правлячої комуністичної, в часи «народної» Польщі. Є всі підстави вважати її **посткомуністичною.** До речі, члени Селянської партії зайняли євроскептичну позицію при вступі Польщі

в Євросоюз. **Ця партія давно маніпулює темою Волинської трагедії, вимагаючи визнати цю подію геноцидом польського народу.**

Нині, на початку 21 сторіччя, Україна вимушена вкотре відстоювати свою незалежність у збройній боротьбі. Росія веде проти України безжальну гібридну війну. Одним із методів цієї війни є маніпулювання питаннями спільного минулого, аби, зокрема, вбити клин між польським та українським народами.

Слід зважати на те, що в українському суспільстві градус емоційності і так підвищений війною з РФ та постійними жертвами серед цивільного населення та військових. **Тому звинувачення у «геноциді» може бути сприйнято як недружній крок з боку Польщі та ознака того, що її державні чинники діють на догоду Росії.**

На початку червня, у зв'язку з наближенням 73-х роковин Волинської трагедії, **українські політичні діячі, представники духовенства й інтелігенції звернулися до польської громадськості з відкритим листом примирення.** Вони попросили пробачення у поляків, пообіцявши забути взаємні кривди. Також закликали не вдаватися до різких і непродуманих декларацій, які дозволять спільним ворогам використати його проти Польщі та України. Зокрема, листа підписали колишні президенти України Леонід Кравчук, Віктор Ющенко, глава УПЦ Київського патріархату Філарет, глава УГКЦ Святослав Шевчук.

Також **українці Європи звернулися до польської влади з проханням докласти всіх зусиль для того, щоб не допустити перекручування фактів та одностороннього звинувачення з вуст офіційних представників польської держави, зазначили, що спекуляція політиками історичними фактами, без належного їх вивчення та дослідження фахівцями, є контрпродуктивною у відносинах між нашими народами та на руку країні-агресору Росії, а також закликали польських політиків утриматися від «односторонніх звинувачень, а продовжувати конструктивну роботу щодо побудови спільного європейського майбутнього».**

Це звернення підписали голова Європейського конгресу українців Ярослава Хортяні та представники українських громад 12 європейських країн: Угорщини, Італії, Іспанії, Португалії, Греції, Німеччини, Франції, Сербії, Естонії, Чехії, Фінляндії та Великої Британії.

4 липня 2016 року у відповідь на лист українських політичних діячів та духовенства **політичні та громадські діячі Польщі написали лист-звернення у зв'язку з 73-ми роковинами Волинської трагедії, адресований українцям.** Автори звернення, серед яких троє колишніх

польських президентів – Лех Валенса, Александр Квасневський та Броніслав Коморовський, колишні міністри закордонних справ Польщі, відомі польські політики, як Павел Коваль і Ружа Тун, легендарні діячі «Солідарності» Владислав Фрасинюк, Збігнев Буяк, головний редактор видання *Gazeta Wyborcza* Адам Міхнік, головний редактор тижневика *Newsweek Polska* Томаш Ліс та інші, **попросили вибачити кривди, завдані «братам-українцям польськими руками»**. У своєму зверненні польські діячі наголошують на єдності та спорідненості двох народів – польського та українського. *«З часом, на наше спільне нещастя, на зміну єдності прийшли ненависть і націоналізм, а також їхня рідна дитина – злочин, – якого зазнали поляки та українці на Волині, у Східній Галичині, на Холмищині, у Бескидах та на Перемиській землі»*, - повідомляється у листі. Також було згадано про агресію яку сьогодні здійснює Росія на українських землях: *«Висловлюємо вам наше захоплення та солідарність у боротьбі з агресором, який понад два роки окупує частину української землі, намагаючись не допустити до здійснення вашої мрії про життя в об'єднаній Європі»*. На думку авторів листа, **відшкодуванням провин у відносинах між двома народами повинно стати «кування справжнього братерства»**. Це потрібно робити *«наперекір польській та українській малодушності, у добрі, але також у погані часи, які, можливо, починаються у нашій спільній Європі, над якою нависла загроза націоналізмів та російського імперіалізму»*.

Міцне стратегічне партнерство між Україною та Польщею стане найкращою відповіддю агресивній політиці Москви. Порозуміння необхідне обом сторонам. Відтак українські історики закликають припинити спрощувати дуже складну ситуацію, яка складалась наприкінці Другої світової, і досліджувати її разом із польськими колегами.

Слід нагадати, що більше ніж 10 років тому відбувся один із **ключових етапів процесу українсько-польського примирення та взаємного прощення**. Президенти Польщі та України у липні 2003 року у зв'язку з 60-ми роковинами Волинського протистояння виступили зі **спільною заявою «Про примирення в 60-у річницю трагічних подій на Волині» (село Павлівка Волинської області)**. Тоді була дана **вичерпна політична оцінка** тих трагічних подій Главами держав, також проведено масштабні поминальні заходи, відкрито **Монумент українсько-польського примирення «Пам'ять – Скорбота – Єднання»** та меморіал загиблим.

Після цього було відкриття Президентами у 2005 році **пам'ятника убитим польськими підпільниками українцям у селі Павлокома (Республіка Польща)**, низка інших важливих кроків на шляху примирення.

Поляки і українці мають пам'ятати ці спільні дії, **враховувати набутий позитивний досвід** на шляху до порозуміння та примирення.

Позиція України чітка і однозначна, особливо беручи до уваги гіркий досвід російської агресії на Сході України: будь-який злочин проти мирного населення не має виправдання.

Але **Україна проти застосування принципу колективної відповідальності**. Кожен злочин має бути ретельно розслідуваний, а **висновки слід робити фахівцям** на основі достовірних історичних фактів, а не емоцій.

Українсько-польський діалог на тему болісних сторінок минулого, в умовах триваючої російської агресії, повинен **бути максимально виваженим, а рішення – заздалегідь та добре продуманими**. Драматичний українсько-польський конфлікт 40-х років ХХ століття є складним питанням спільної історії, тому воно **має бути виведене із сфери політики** і передане на розгляд вченим.

На сучасному етапі Україна та Польща мають докласти зусиль для наукового дослідження історичного минулого, **щоб свідомість молодих українців і поляків не була обтяженою** спогадами про трагічні періоди спільної історії.

Важка історія та конфлікти минулого не можуть перекреслювати того, що століттями об'єднує два народи. Українці і поляки разом захищали християнську Європу під Віднем і Хотином, неодноразово спільно боролися проти московського агресора та перемагали його. Протягом століть поляки і українці взаємозбагачували один одного у науці, культурі, мистецтві, господарській діяльності. Сотні тисяч етнічних українців і поляків в обох країнах пов'язані родинними відносинами. Обидва народи – народи європейські, зі спільним майбутнім. Зрештою, в обох народів нині один справжній ворог – путінська Росія з її імперськими амбіціями.

Дороговказом для нинішнього та прийдешніх поколінь українців і поляків можуть стати слова Папи Римського Івана Павла II з якими він звернувся до обох народів та закликав очиститися від болісного минулого: ***«Нехай завдяки очищенню історичної пам'яті всі будуть готові поставити вище те, що об'єднує, а не те, що роз'єднує»***.
